

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 1, 2010 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 351:32:338 (477)

С. О. Романенко,
к. держ. упр., голова Подільської в м. Києві райдержадміністрації

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

У статті розглядаються актуальні питання вироблення державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. Зосереджено увагу на принципах правової держави і державно-політичних аспектах прав і свобод людини.

In article studied of actual aspect of public policy making in human rights. Make a short characteristic of legal state and policy aspect of human rights.

Ключові слова: державна політика, права і свободи людини, правова держава, державно-політичні аспекти прав і свобод людини.

Key words: public policy, human rights, legal state, policy aspect of human rights.

Вступ (постановка проблеми). Розглядаючи аспекти прав і свобод зазначимо, що рівень суспільного життя і середовища, криміногенна ситуація мають вплив на поведінку людини, на ставлення до органів державної влади та на її місце в суспільстві. У більшості країн Європи реалізація міжнародних актів з прав людини здійснюється в повному обсязі, але структури, які це здійснюють, мають певні відмінності. Слід також підкреслити, що свідомість і дії громадянина значною мірою залежать від того середовища, в якому він проживає, але в усіх випадках люди не можуть діяти на шкоду інтересам суспільства й держави загалом. Визначаючи зміст основних засад державно-політичних аспектів прав і свобод людини і громадянина зазначимо, що вони відображають дуалізм у поглядах на громадянське суспільство та державу. Адже природні права належать особі безпосередньо і незалежно від її співвіднесеності з державою. У багатьох джерелах сукупність природних прав позначається терміном "права людини". До цих прав за звичай відносять різноманітні права, що стосуються фізичного існування особи та діяльності її як індивіда. Права ж громадянина визначаються державою. Головне завдання цих прав – забезпечити участь громадянина в державно-політичному житті шляхом надання йому відповідних юридичних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини досліджує низка як вітчизняних так і зарубіжних науковців В.Бакуменко, В.Дзюндзюк, В.Дрешпак, С.Дубенко, Ю.Кальниш, В.Купрій, О.Кучеренко, О.Лебединська, М.Лесечко, П.Надолішній, Ю.Полянський, Л.Приходченко, П.Рабінович, Я.Радиш, А.Рачинський, В.Ребало, В.Романов, І.Розпутенко, О.Рудік, С.Серьогін, В.Тертичка, О.Тинкован, В.Токовенко, А.Чемерис, В.Шахов, Л.Шкляр.

Постановка задачі (формулювання цілей статті). Завданням цієї статті є спроба з'ясувати основні напрями державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини та зосередження уваги на принципах правової держави і державно-політичних аспектах прав і свобод людини.

Результати (виклад основного матеріалу дослідження). Загалом же концептуальне бачення прав і свобод людини були і залишаються наріжним каменем навколо якого формувалися і розвиваються зараз принципи правової держави (в Україні це ст.1 Конституції) [5, с. 5], яка протягом ХХ століття, окрім охоронних функцій і ознак набула соціальних характеристик, без яких неможливо уявити сучасний розвиток цивілізації. Передусім слід виділити гуманізм (пріоритет прав і свобод людини відносно публічної влади); демократичність (подолання відчуження особистості від держави, створення масової соціальної бази); моральні засади здійснення публічної влади (рівноправність і справедливість); обмеження всевладдя держави (розподіл гілок влади, створення механізму стримувань і противаг); моральний вимір економічних процесів; поширення законодавчого закріплення соціально-економічних і культурних прав людини. Як зазначається у Загальній Декларації Прав Людини "Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини" [4, с. 572].

Основою системи соціально-економічних прав стала норма коли права і свободи людини виступаючи, з одного боку, важливим ціннісним орієнтиром суспільного розвитку, за суттю історично і нормативно формували і формують ті умови і способи життєдіяльності людей, які суб'єктивно необхідні для суспільного прогресу, забезпечення гармонійної взаємодії індивіда, суспільства, держави і природного середовища. Становлення і розвиток цього соціального інституту відбувалося у першу чергу у напрямі певного обмеження свавілля публічної влади, виступаючи як противага всевладдю держави. Сучасна, новітня історія людства є історією боротьби саме за межі прав людини (конкретніше - за юридичне закріплення та юридичну інтерпретацію таких прав) [11, с. 8]. В той же час права і свободи людини – реальні соціальні можливості, які визначають міру її свободи, обумовлену конкретно-історичним рівнем розвитку існуючих суспільних відносин і які

знаходять своє відображення в Конституції і юридичних нормах держави. Через це права і свободи людини повинні бути не тільки закріплені в Конституції України, але насамперед бути обумовлені реальними соціальними потребами і, головне відповідати реальним можливостям їх реалізації.

Права та свободи громадян забезпечуються й реалізуються на практиці лише за умови їх надійного захисту. Загалом визначають такі основні конституційні гарантії прав і свобод:

- *Загальні гарантії прав і свобод людини й громадянина (захист прав і свобод - обов'язок держави, самозахист прав і свобод, судовий захист, міжнародний захист, відшкодування збитків, невід'ємність прав і свобод);*
- *Конституційні гарантії правосуддя (гарантії підсудності, право на юридичну допомогу, презумпція невинуватості, право на перегляд вироку тощо);*
- *Конституційні обов'язки людини й громадянина (рівність обов'язків, дотримання Конституції та законів, повага прав і свобод інших осіб) [8, с. 172].*

Слід зазначити, що в умовах правової соціальної держави передбачається активне державне втручання в процес юридичного регулювання суспільних відносин, гарантування соціальних свобод, оскільки вільний ринок є обмежено дієздатним, неспроможним здійснити досконале регулювання. Дослідники визначають декілька загальновідомих ситуацій, які називаються неспроможностями ринку. Традиційно це: суспільні блага, зовнішні ефекти, природні монополії та інформаційна асиметрія - є загальноприйнятими підставами для такої державної політики, як забезпечення населення суспільними благами або регулювання ринків державними органами. Зрозуміло, що ефективність є не єдиною суспільною цінністю, оскільки людська гідність, економічна свобода та участь в ухваленні політичних рішень також заслуговують адекватної уваги. Інколи особи, які ухвалюють рішення чи люди як члени суспільства, ладні відмовитися від чого-небудь з точки зору економічної ефективності недоцільного, але необхідного для захисту людського життя чи встановлення справедливості в процесі розподілу. В той же час існують обмеження на державне втручання, так звані неспроможності влади. Це передусім проблеми, які є властивими

- прямиї демократії: парадокс голосування, інтенсивність вподобань і пакетування позицій;
- представницькій владі: вплив організованих інтересів, географічні виборчі округи, обмежені часові горизонти, породжені виборчими циклами, позування перед громадськістю;
- бюрократичному забезпеченню: проблеми державних інститутів, труднощі оцінювання наданих послуг, обмежена конкуренція, захист прав державних службовців, бюрократичні ігри з державно-політичними рішеннями;
- децентралізації: розмиті повноваження, фінансові зовнішні ефекти [1, с. 53-54, 178-227].

Головною метою, якій підпорядковані всі функціональні властивості, якості, характеристики правової держави є охорона і захист прав людини, забезпечення меж її свободи в суспільстві, недопущення порушення простору свободи, визначеного правом. У свою чергу здійснення юридичними засобами охорони прав і свобод людини є визначальним показником рівня цивілізованості, гуманності, культури суспільства загалом і держави зокрема.

За змістом і суттю своєрідним аналогом чи еквівалентом правової держави є ідея верховенства права, яка є досить поширеною в англосаксонських країнах. Цю ідею сформулював у кінці XIX століття відомий британський конституціоналіст Альберт Дайсі, котрий сприймав Rule of Law як абсолютне верховенство права, що протиставлялось адміністративній сваволі. (Умовами для створення цієї адміністративної сваволі є дискреційні повноваження органів влади та посадових осіб). У верховенстві ж права, на думку А.Дайсі, сконцентрована рівність перед законом або рівна підлеглість усіх одним і тим же самим законам, які становлять "нормальне право".

Розглядаючи права і свободи в контексті реалізації конституційного принципу "верховенства права" зазначимо, що в процесі запровадження Конституції України, як юридичної основи створення механізму законодавчого забезпечення інституту захисту прав і свобод людини методологічною основою виступають конституційні принципи "верховенства права", щодо його обов'язковості при розробці та впровадженні державної політики. "Верховенство права" у законотворчій і законотворчій діяльності та "верховенство Конституції" щодо законодавчих і правових актів та ієрархії всіх інших нормативних актів [10, с. 46]. При цьому зазначимо, що ці принципи лише у своєму взаємозв'язку взаємоузгодженості та діалектичній взаємодії можуть виступати основами національної системи права, державної політики. Але в той же час існує небезпека абсолютизації значення принципу "верховенства права" чи "верховенства закону", що може призвести до утвердження принципу диктатури закону (тоталітарні правопорядки також ґрунтуються на юридичних законах).

Сучасні дослідники розглядають державну політику в контексті прав і свобод людини, з процесуальними гарантіями прав і свобод, з демократичними принципами судочинства. Розробці державної політики стосовно прав і свобод людини присвячені розділи праць T.Dye [16, с. 47-113], K.Archer, R.Gibbins, R.Knopff, L.Pal [12, с. 315-374] та інших авторів. (Дивись також "Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 року"). Заслугує на увагу видання "Практика Європейського Суду з прав людини" [9].

Першим визначенням прав людини на державному рівні вважається Декларація незалежності, яка була прийнята 4 липня 1776 року, котра проголосила відокремлення північноамериканських колоній від Англії й утворення США. К. Маркс писав, що Америка – країна "де виникла вперше...ідея великої демократичної республіки, де було проголошена перша декларація прав людини і було дано перший поштовх європейській революції XVIII століття" [6, с. 18].

Досить часто проблематика державно-політичних аспектів прав і свобод людини ґрунтується адекватно змісту найважливіших міжнародних документів.

Оскільки глобальні економічні, енергетичні, демографічні, військові проблеми впливають на державну політику стосовно прав і свобод людини (до цього слід додати потреб міжнародного співробітництва). Міжнародні фактори значно впливають на напрямки державної політики, на розвиток національних інститутів прав і свобод людини. Дослідники підкреслюють значний вплив глобалізації на суспільний розвиток: економічна, культурна глобалізація та міжнародні стандарти в державній політиці, політична взаємозалежність [19, с. 33-48], урядування в умовах глобалізації [14, с. 6; 18], глобалізація і державна політика [13, 17, 18, 21], окремо виділяють технологічні фактори глобалізації [19, с. 33-35], інформаційний простір [15] та їх вплив на державну політику тому принцип пріоритетності міжнародного права щодо внутрідержавного у сфері прав і свобод людини стає все більше вагомим і загальновизнаним. У статті 9 Конституції України записано: "Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України" [5, с.6], що є підставою для прямого застосування ратифікованих країною міжнародних угод.

Аналізуючи державно-політичні аспекти прав і свобод людини дещо зупинимось на терміні "свобода". Специфікою сприйняття особою цієї дефініції є те, про що у праці "Про дух законів" Монтеск'є писав: "Немає слова, яке б мало стільки різноманітних значень і справляло б таке різне враження на голови, як слово "свобода". Одні називають свободою легку можливість скидати того, кого наділили тиранічною владою; інші – право вибирати того, кому вони повинні коритися; треті – право носити зброю і здійснювати насилля; четверті вбачають її у привілеї знаходитися під управлінням людини своєї національності або підкорятися своїм власним законам. Якийсь народ тривалий час уважав свободу за звичай носити бороду. Дехто поєднує цю назву з відомою формою правління, виключаючи всі інші" [7, с.288]. Гегель зазначав, що "Коли говорять, що свобода полягає взагалі в тому, щоб робити все, що завгодно, то подібне уявлення свідчить про повну відсутність

культури думки, в якій нема й натяку на розуміння того, що є самі в собі і для себе вільна воля, право, моральність і т.д.“ [3, с. 80].

У сучасному світі поняття свобода означає певну автономію, самостійність і рівність індивіда, що обумовлене особистою незалежністю та відповідальністю людини у суспільстві. Ш.Монтеск'є під терміном "свобода" розумів "право робити все, що дозволено законами" [7, с. 289], адже невід'ємні права, автономія особистості її індивідуальність прямо залежні від рівня особистої відповідальності індивіда. Існує діалектична закономірність: тільки відповідальний індивід може бути повністю вільним і тільки вільний індивід може бути повно відповідальним. Ця теза і є суттю ідей правової держави, демократичного розвитку і обов'язково невіддільно розглядається від ідей прав і свобод людини.

Свободу завжди розуміють перевернуто, поважаючи її лише у формальному, суб'єктивному сенсі, не беручи до уваги її суттєвих предметів і цілей; таким чином, обмеження потягу, хтивості, пристрасті, які притаманні лише приватній особі як такій, обмеження свавілля вважаються за обмеження свободи. Навпаки, таке обмеження є просто умовою, за якою стає можливим визволення, а суспільство і держава при цьому являють собою такі різновиди стану, в яких здійснюється свобода" [2, с. 92].

Проблема взаємостосунків і особливо взаємодовіри держави і особи є дуже актуальною для України. Основний Закон України у ч. 2 ст. 3 визначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, а отже і державної політики, за яку держава відповідає перед людиною. Викривлене розуміння взаємообов'язків людини і держави (розуміння свободи як уседозволеності без відповідальності та розгляд індивіда як "гвинтика" із забезпечення через державний механізм існування його апарату тощо) призводить до стагнації, застою, взаємодовіри й обману. Державна політика має спрямовуватися на утвердження і забезпечення автономії індивіда, прав і свобод людини. Але ні в якому разі не потрібно намагатися вирішувати за людину всі її життєві проблеми (патерналізм), а лише створювати їй умови (засоби і можливості) щоб людина особисто (здатна до цього фізично й інтелектуально) творила своє життя і несла за це свою частку соціальної відповідальності. Загалом політика патерналізму в сучасному світі має два напрямки розвитку:

1. Політика розвинених країн щодо країн, які розвиваються і полягає в наданні допомоги під виглядом "батьківського" піклування, що фактично призводить до економічного й політичного закабалення;
2. Доктрина показного "батьківського" ставлення підприємців до своїх працівників, керівників до підлеглих і відповідно – проведення окремих благодійних заходів із нав'язуванням думки про необхідність "батька" й залежності від нього.

В кінцевому результаті патерналізм схиляється до етатизму (від фр. etat – держава) – напрямку політичної думки, який розглядає державу як вищий результат і мету всього суспільного розвитку.

З іншого боку державна політика має забезпечувати, гарантувати і захищати публічні інтереси, загальне благо. (Проблеми загального блага присвячені праці давньогрецьких філософів: Демокрита, Платона, Аристотеля де зазначається, що "...дійсне мистецтво державного управління, – писав Платон, – піклється не про приватні, але про загальні інтереси – оскільки ця спільність зв'язує, приватні ж інтереси розривають державу – і як для першого, так і для другого, тобто як для загального, так і для приватного, якщо загальне влаштоване краще, ніж приватне").

Характеризуючи державно-політичні аспекти прав і свобод людини ми можемо проаналізувати рівень демократизації (авторитарності) стилю управління за ознакою "дистанція влади". Введемо поняття низького або високого індексів дистанції влади, які характеризують глибокі відмінності в структурі управління, в системі розподілу ролей. Адже кожне суспільство, організація володіє своєю мірою соціально обумовленої нерівності статусів. Для більш наглядної характеристики за ознакою "дистанція влади" подамо її у вигляді таблиці:

Низький індекс	Високий індекс
<ul style="list-style-type: none"> · Тенденція до децентралізації · Суспільство має форму сплюсненої піраміди · Керівний склад малочислений · Відносно невелика диференціація заробітної плати · Висока кваліфікація співробітників нижчого рівня · Обслуговуючий персонал володіє тим самим статусом, що і управлінці 	<ul style="list-style-type: none"> · Тенденція до централізації · Суспільство має вигляд високої піраміди · Велика кількість управлінсько-контролюючого персоналу · Значна диференціація заробітної плати · Низька кваліфікація співробітників нижчого рівня · Значна статусна ієрархія, що є основою життєдіяльності

Аналізуючи зміст таблиці можемо зробити висновок, що високий індекс "дистанції влади" означає визнання того, що ієрархія – це природна нерівність, накази не обговорюються, сила домінує над правом, вище керівництво недосяжне, співробітники остерігаються висказувати свою думку, висказувати незгоду, не довіряють один одному. В свою чергу низький індекс означає, досить чітко означену нерівність ролей, а ієрархічне керівництво орієнтується на зручний для співробітників стиль управління, право переважає силу, є доступ до вищих керівників, для зміни існуючої ієрархії достатньо перерозподілу влади, між управлінцями і підлеглими існує прихована гармонія, а поміж рядових співробітників – солідарність.

За ознакою "індивідуалізм–колективізм" (що є актуальним для нашого суспільства) оцінюється ступінь інтеграції індивідів у суспільстві. Колективістська спільнота вимагає більшої емоційної залежності людини від організації (органу влади) і відповідно великої відповідальності організації за своїх співробітників. Розглянемо характеристику за цією ознакою:

колективістська культура	індивідуалістська культура
<ul style="list-style-type: none"> · службовці очікують, що організація буде турбуватися про їх особисті справи (як у сім'ї) і захищати їх інтереси, а тому життя організації значно впливає на самопочуття її членів; · взаємостосунки в організації базуються на почутті обов'язку та лояльності; · просування здійснюється у відповідності до стажу роботи; · керівники дотримуються традиційних поглядів на форми підтримки активності підлеглих; · соціальні зв'язки всередині організації характеризуються згуртованістю; · стосунки між адміністрацією і співробітниками базуються, за звичай, на моральній основі, на підставі особистісних взаємостосунків (тобто оцінюється сама особистість). 	<ul style="list-style-type: none"> · співробітники не бажають втручання організації у приватне життя, всіляко захищаючи свою автономію та уникаючи опіки з її боку. Вони надіються тільки на власні сили, обстоюють свої інтереси; · організація має незначний вплив на самопочуття своїх співробітників, її функціонування здійснюється в розрахунку на індивідуальну ініціативу кожного члена; · просування по службі здійснюється на підставі компетенції та "ринкової вартості" індивіда; · керівництво знає і володіє найновішими ідеями і методами та намагається втілити їх на практиці з одночасним стимулюванням активності підлеглих співробітників і груп; · соціальні зв'язки всередині організації дистанційовані; · стосунки між адміністрацією і співробітниками базуються, як правило, з урахуванням індивідуального внеску співробітника (тобто оцінюється

професійність).

Таким чином, якщо "колективістська культура" передбачає прийняття рішень на основі особистісних стосунків, то "індивідуалістська культура" більше спирається на формально-діловий принцип.

На сьогодні є актуальним розробка правових механізмів, які реально забезпечують верховенство права, прав і обов'язків громадян у державі оскільки утвердження демократичного правового порядку тісно пов'язане з проблемою авторитету держави та її керівництва, довіри до них. Передусім:

- державна політика має ґрунтуватися виключно на Конституції, законах, а не на особистих поглядах з того чи іншого питання керівника;
- необхідно запровадити демократичну процедуру розробки, прийняття і впровадження державно-політичних рішень (однієї бази з правових норм недостатньо);
- постійно проводити аналіз громадської думки, послідовно враховувати всі нюанси змін, кризових явищ тощо та прогнозувати соціальну поведінку людей;
- акцентування завдань уряду на досягненні порозуміння між громадянами і урядом (розуміння управлінських функцій як надання послуг та готовність інформувати громадян з наданням їм можливості вибору);
- діяльність уряду повинна бути прозорою для громадян [8, с. 173].

Висновки. Складовою частиною розв'язання складного завдання розробки і впровадження ефективної державної політики, яка б ураховувала всі складові елементи прав і свобод людини стоїть перед вітчизняними законотворцями, правозахисними організаціями та й, зрештою, усіма громадянами України. Від перших днів незалежності український уряд отримує багато рекомендацій щодо напрямків державної політики. Експерти неодноразово розробляли досконалі моделі, пакети заходів, спрямованих на розв'язання найбільш проблем України. Однак сподівання української і міжнародної спільноти щодо втілення оправданої державної політики не справдилися оскільки урядування ще з радянських часів переважно виконує адміністративні функції, які не узгоджені з цілями суспільства і на практиці призводять до неспроможності виробити і ефективно впровадити стратегію державної політики як концентрований план дій, спрямованих на досягнення суспільних цілей. Загалом інститут прав людини (як соціальний фундамент гуманізму), завжди залишається одним з найвищих моральних ідеалів, до втілення якого мають поступово, але нездоланно наблизитися кожне суспільство, кожна держава.

В цілому, вбачається довічно прогресивний характер сучасного міжнародного інституту прав людини. Демократичне суспільство передбачає виконання функцій підготовки і впровадження державної політики за умови існування реальної свободи слова, парламентаризму, політичних партій та справжньої опозиції, але найголовніше - спрямованих на утвердження справжніх прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Веймер, Л. Девід, Вайнінг, Р. Ейден Аналіз політики: концепції, практика / Пер. з англ. І.Дзюб, А.Олійник; наук. ред. О.Кілієвич. – К., Основи, 1998. – 654с.
2. Гегель Г.В.Ф. Лекції по філософії історії. – М.,1990.
3. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. – М.,1990
4. Загальна Декларація Прав людини// Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. – К.: "АртЕк",1997. – С. 568-573.
5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.,1996. – 55с.
6. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т.16.
7. Монтеск'є Ш. Избранные произведения. – М.,1955
8. Полянський Ю., Рачинський А. Захист прав і свобод громадянина у сферах діяльності державної влади та управління// Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президенті України /За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во УАДУ,1999. – Вип.1. – 336с.
9. Практика Європейського Суду з прав людини Випуск 1/ За ред. П.М. Рабіновича. – Львів: Кальварія,1997. – 80с.
10. Рабінович П.М. Філософія права: деякі науковознавчі аспекти // Вісник Академії правових наук України. – Х.,1997. – №1.
11. Рабінович П.М. Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект)// Вісник Академії правових наук України. – Х.,1996. – №6. – С.5-13.
12. Archer K., Gibbins R., Pal L. Parameters of Power: Canada's political institutions.– 2nd ed. – International Thomson Publishing,1999. – 615p.
13. Canadian public policy: globalization and political parties/Toronto, Ont.: Copp Clark,1996. – 314p.
14. Commission on Global Governance. Our global neighborhood: The report of the Commission on Global Governance. Oxford, England: Oxford University Press,1995.
15. Digital democracy: policy and politics in the wired world Toronto, Ont.: Oxford University Press, 1998. – 237p.
16. Dye, R. Thomas Understanding Public Policy. – 7ed. – Prentice Hall, Inc,1992. – 383p.
17. Globalization and public policy Cheltenham, UK; Brookfield, US: Edward Elgar, 1996. – 209p.
18. Naisbitt, J. Global Paradox: The bigger the world economy, the more powerful its smallest players. New York: Morrow, 1994.
19. Pal, A. Leslie Beyond Policy Analysis: public issue management in turbulent times.-ITP Nelson, 1997. – 312p.
20. Reinicke, Wolfgang, H. Global Public Policy: governing without government?. – The brooking Institution,1998. –307p.
21. Simeon, R. Globalization, domestic societies, and governance. In C.E.S. Franks Et al. (Eds.), Montreal: McGill-Queen's University Press,1995. – P.25-42.

Стаття надішла до редакції 20.01.2010 року.

ТОВ "ДКС Центр"